
Originalni naučni rad

Primljen: 4. 12. 2016.

Prihvaćen: 17. 1. 2017. (str. 45-64)

UDK 330.524:620.92(497.11)
351:330.15

ANALIZA ENERGETSKE BEZBEDNOSTI REPUBLIKE SRBIJE: GEOEKONOMSKI PRISTUP*

dr Bojan Đorđević¹

REZIME

Globalizacija u društvenim, političkim i ekonomskim procesima dovela je do novih shvatanja tradicionalnih koncepata odnosa između geopolitike i nacionalne bezbednosti, uvodeći geoekonomiju kao važan faktor u određivanju pitanja ekonomske bezbednosti. U kontekstu novih događaja na međunarodnom političkom i ekonomskom planu između EU, Rusije, Turske i Kine, cilj rada je analiza trenutnog geoekonomskeg položaja zemalja Zapadnog Balkana i ocena energetske bezbednosti sa posebnim osvrtom na značaj izgradnje energetskih koridora za Republiku Srbiju.

KLJUČNE REČI

GEOEKONOMIJA, ENERGETSKA BEZBEDNOST, ENERGETSKI KORIDORI, ZAPADNI BALKAN, SRBIJA

* Rad predstavlja prerađenu i izmenjenu verziju originalnog rada pod naslovom „Geoekonomske aspekte energetske bezbednosti zemalja Zapadnog Balkana: Značaj energetskih koridora“, publikovanog u Zborniku radova sa 6. Međunarodnog simpozijuma o upravljanju prirodnim resursima, Fakultet za menadžment Zaječar, 2016, str. 213-225.

¹ Vanredni profesor, Fakultet za menadžment Zaječar, bojan.djordjevic@fmz.edu.rs

1. UVOD

Energetska bezbednost zemalja Zapadnog Balkana već neko vreme jeste tema u Evropskoj uniji (u daljem tekstu: EU), pri čemu je, sem političara privukla pažnju i mnogih kompanija i investitora zainteresovanih za energetske projekte. Zemlje regiona Zapadnog Balkana su visoko zavisne od uvoza ruske nafte, prirodnog gasa i nuklearne tehnologije. Ovu zavisnost pojačavaju, a time i energetske bezbednosti smanjuju, poslednji događaji na relaciji EU – Ruska federacija (u daljem tekstu: Rusija), problemi sa Ukrajinskom krizom i aneksijom Krima. Rezultat su obustava više projekta izgradnje evropskih gasovoda i odustajanje od izgradnje gasovoda Južni tok, veoma važnog za Republiku Srbiju i zemlje u okruženju. Ova neslaganja EU i Rusije u vezi sa gasovodima, kao i ponašanje ruske kompanije Gazprom u nekoliko antimonopolskih slučajeva, kao i nepoštovanje evropskih regulative, danas predstavljaju osnovu i okvir na kojima se baziraju politike energetske bezbednosti zemalja Zapadnog Balkana.

Geopolitički odnosno, geoekonomske uticaj Rusije na prostoru Zapadnog Balkana, pojačavaju i nestabilna politička situacija, politički i ekonomski protekcionizam, netransparentna poslovna praksa, korupcija i veza sa organizovanim kriminalom u određenim zemljama. Zadnjih godina ovo je veoma bilo vidljivo u Republici Srbiji (u daljem tekstu: Srbija) i Bugarskoj. Rusija je vešto koristila svoju dominantnu poziciju na energetskom tržištu i veze sa političkom i ekonomskom oligarhijom u ovim zemljama, sve u cilju ostvarenja svojih interesa.

Cilj ovog rada je da ukaže na najznačajnije dimenzije energetske bezbednosti Srbije u okvirima najnovijih dešavanja na geopolitičkom i geoekonomske planu između EU i Rusije. Rad je podeljen na nekoliko sekcija: u sekciji 2. analiziramo značaj geoekonomske sagledavanja energetske bezbednosti na globalnom planu, gde posebno istražujemo geoekonomske i energetske-bezbedonosni položaj zemalja Zapadnog Balkana. Analiziramo i značaj izgradnje energetskih koridora u domenu najnovijih dešavanja u odnosima između Rusije, EU i Turske. U sekciji 3. dajemo prikaz osnovnih karakteristika srpske ekonomije u odnosu na zemlje u okruženju. Ocenu energetske bezbednosti predstavljamo na osnovu vrednosti u okviru Međunarodnog indeksa rizika energetske bezbednosti – IESRI (International Energy Security Risk Index) i postignutih skorova zemalja regiona. Na kraju izvodimo zaključke i dajemo određene preporuke.

2. GEOEKONOMIJA I ENERGETSKA BEZBEDNOST

2.1. Novo doba geoekonomije

Procesi ubrzane globalizacije kreiraju u ekonomskom smislu novu realnost u međunarodnim odnosima. U uslovima stalnog rasta slobodnog protoka ljudi, dobara, kapitala i usluga, čiji je rezultat enormna konkurencija, ne samo na stranim, nego i na domaćim tržištima, najviši prioritet države i njene diplomatije jeste ekonomski prosperitet sopstvene zemlje, tako da danas *geoekonomija* uzima primat geopolitici (Babić, 2009; 2010).

Najznačajniji autor i tvorac pojma *geoekonomija* jeste Edvard Lutvak (Edward Luttwak), koji u svom radu iz 1990. godine pod naslovom „Od geopolitike do geoekonomije: logika sukoba, gramatika trgovine“, navodi da su vojne metode zamenjene trgovinskim metodama. Kapital je glavno oružje, teži se ekonomsko-tehnološkim inovacijama umesto vojno-tehničkom napretku i trgovinskom proboju umesto uspostavljanja vojnih baza (Luttwak, 1990). Države, kao prostorni entiteti strukturirani da štite svoje teritorije, neće nestati, već će se preorijentisati ka geoekonomiji kako bi ublažile sve manje važnu ulogu geopolitike. U principu, savremene države pokušavaju da deluju geoekonomski. Važnost geoekonomije ističe Samuel Huntington (1993) u svom radu „Zašto je međunarodno prvenstvo važno“, proširivši tezu nekih autora koji navode kako ekonomija predstavlja nastavak rata ali drugim sredstvima. Huntington (1993) zaključuje da je ekonomija najvažniji izvor moći i da u savremenom svetu u kome vojni konflikti među najmoćnijim državama nisu verovatni, ekonomska moć dobija na važnosti u određivanju prvenstva ili podređenosti država. Po Baru-u (2012) doba vojnog takmičenja i vojne superiornosti među državama je prošlost. Ovo implicira da su instrumenti moći kao što su nuklearni projektili, avioni, ratni brodovi, tenkovi i sl., zamenjeni i prošireni ekonomskom superiornošću država. Savremeni instrumenti moći danas uključuju vođstvo u produktivnosti i efikasnosti, visok kvalitet proizvoda i usluga, kontrolu tržišta, trgovinski suficit, jaku valutu, devizne rezerve, vlasništvo nad stranim kompanijama, nova znanja i tehnologije.

Otkad je važnost vojnih superiornosti i pretnji u klasičnom smislu izgubila na intenzitetu, geoekonomski ciljevi postaju dominantni u međudržavnim odnosima. U novoj eri geoekonomije, uz uzroke, i instrumenti konflikata postaju ekonomski, što znači da, ako ekonomske nesuglasice dovedu do političkih sukoba, ti politički sukobi moraju biti rešeni trgovinskim oružjem: subvencionisanjem izvoza u manjoj ili većoj meri, finansiranjem tehnoloških projekata, uvođenjem određenih oblika edukacije, izgradnjom konkurentne infrastrukture itd. (Luttwak, 1998). Moderna država postaje sve povezanija s nacionalnom ekonomijom. Vlade država subvencionišu produktivnost na mnogo

načina: fiskalnom politikom, zapošljavanjem u javnom sektoru ili privlačenjem inostranih investitora putem subvencionisanja zapošljavanja i sl.

Danas svaka savremena država treba da vodi međunarodnu ekonomsku politiku koja je preduslov za prosperitet nacije. Globalizacija je dovela do nestanka nacionalnih i međunarodnih granica, dovodeći u pitanje bezbedonosni kontekst države. Lutwak (1998) i Csurgai (1998) ističu da zbog toga države i njihove privrede moraju da imaju geopolitičku viziju kako bi razvili geoekonomske strategije, što će im dugoročno omogućiti razvoj širokog, međunarodnog ekonomskog uticaja.

2.2. Značaj energetske bezbednosti

Ekonomski razvoj bez stabilnog snabdevanja energentima je nemoguć. Globalne probleme, kao što su siromaštvo i problemi zagađenja životne sredine, bez ekonomske stabilnosti je nemoguće rešiti. Snabdevanje energijom i tražnja za energentima, tržišna utakmica, zajedničke investicije, globalno zagrevanje, smanjenje emisija CO₂, zajednička stabilnost i mnogi drugi faktori upućuju da je energetska bezbednost, pre svega, globalno pitanje. Iz ovog ugla posmatrano, energetska bezbednost jeste neodvojivi deo globalne i nacionalne bezbednosti (Kovač i Popović, 2013; Milosavljević, 2013).

Prostor Zapadnog Balkana sve više se aktuelizuje kao energetski koridor. Ovo područje je danas značajano i kao ključno energetske čvorište, pa se njegov geopolitički značaj sve više posmatra i sa ovog aspekta. Svi značajniji saobraćajni koridori koji prelaze preko područja Balkana postaju istovremeno važni energetske koridori kako za Rusiju i EU, tako i za Sjedinjene Američke Države (u daljem tekstu: SAD) i njihove geostrategijske interese. Kako ističe Despotović (2010), bitna dimenzija geopolitičke ekspanzije SAD na prostoru Balkana, vidljiva je u srpskoj pokrajini Kosovo i Metohija, gde pored ostalih aspekata, ima i ovaj koridorni (energetsko-saobraćajni) aspekt. Po Đukiću (2009), SAD i NATO svoj prilaz Crnom moru i zemljama koje ga okružuju, demonstriraju realizujući tzv. *Projekat za novi američki vek* iz 1997. godine, tako da se potvrđuju stavovi mnogih autora da ovaj region predstavlja najveći strateški interes SAD i Evrope.

Naime, usled sve izraženijeg deficita energenata u EU, pokrenuto je mnoštvo projekata kako bi se podigao stepen energetske stabilnosti čitave Evrope. Pored evropskih i ruskih mega-projekata – „Nabuka“ (Nabucco), „Severnog“ i „Južnog toka“ (Nord and South Stream), kao i „Turskog toka“, planirani su i mnogi interkonektori. Iako se smatralo da su pojedini planirani projekti međusobno isključivi, rastuća potreba za energentima i nedavno postizanje ekonomsko-političkog konsenzusa oko „glavnih arterija“ upućivala je na pomisao da lako može doći do realizacije skoro svih planiranih cevovoda. Međutim, usled eskalacije političke krize u Ukrajini, došlo je do novog

zaoštavanja odnosa na geopolitičkom i ekonomskom planu između EU i Rusije, čime su planirani energetske projekti obustavljeni. Đorđević i Fijović (2011) ističu da, uvažavajući činjenicu da EU pri traženju rešenja za rekonsolidaciju Zapadnog Balkana ne uvažava previše interese ostalih aktera koji žele da projektuju svoje uticaje na region, mnogi smatraju da Zapadni Balkan predstavlja prostor odmeravanja snaga EU i Rusije (najviše kada je u pitanju energetske sektor).

Kako smatraju mnogi autori (Đukanović i Gajić, 2012; Glamotčak, 2015; Golijan i Popović, 2013; Kovač i Popović, 2013; Milosavljević, 2013; Parezanović, 2014), Rusija danas sve više narušava homogenost unipolarnog svetskog poretka energetske politikom i ekonomskim sredstvima. Energetika se koristi kao primarno, jeftinije, sporije, ali suptilnije sredstvo u odnosu na grube geopolitičke metode nekadašnjeg SSSR-a. Parezanović (2014) navodi da današnja „Rusija nema vojni potencijal da suši NATO konvencionalnim oružjem“, ali je njen energetske pristup geopolitici takođe nastavak sovjete prakse. Isti autor podseća na sovjetsku strategiju zvanu „energetske ofanziva“ 70-tih godina prošlog veka, današnje nepostojanje tranzitnih zemalja između Rusije i Kine, ruski energetske prodor u tursku nuklearnu energetiku i razvoj nemačke zavisnosti od ruskih isporuka gasa. Navedeni tokovi narušavaju energetske bezbednost i imaće sve veći značaj i na nacionalne energetske bezbednosti balkanskih zemalja, a time i na Srbiju. Parezanović (2014) ističe i sledeće: „Ne treba biti posebno mudar da se zaključi da Zapad neće sedeti skrštenih ruku i posmatrati kako ruska strana polaže cevi gasovoda, koji nije samo energent XXI veka, već i oružje, i to opasno oružje. Oružje koje daleko prevazilazi razornu moć Staljinovih divizija nekadašnje Crvene armije, oružje koje može doprineti da Rusija na suptilan i nenasilan način pokori sve one teritorije koje su bile nedostižne svim dosadašnjim ruskim imperatorima“.

Tako bezbednost danas, pored vojne i političke dimenzije dobija i ekonomsku dimenziju, sa energijom kao primarnim strategijskim elementom. Pitanja vezana za fosilna goriva napuštaju čisto ekonomski domen i ulaze u strategijska pitanja. U operativnom smislu, sfera energije ostaje esencijalno geopolitička, s tim da se akcenat stavlja na tzv. *energetske glad* kombinovanu sa strahom od prekida snabdevanja. Uprkos diversifikaciji zasnovanoj na obnovljivim izvorima energije, ili povratku na ugaj zbog recesije, gas (prirodni i tečni) ostaje izvor čija potrošnja najviše raste (Kolev, 2011). Posmatrano sa teorijskog stanovišta, Grubić (2014) smatra da aktuelni značaj energije, pored geopolitičkog pristupa, treba analizirati i kroz prizmu geoekonomije, u kojoj „energetske diplomatija“ dobija sve više na značaju i to na planu obezbeđivanja energetske i ekonomske bezbednosti društva, a pre svega zapadne civilizacije koja je najsvesnija prednosti i granica korišćenja dostupnih izvora energije.

Uzimajući u obzir povećanu važnost teme i za Srbiju, mnoštvo analiza postalo je dostupno široj i stručnoj javnosti, pri čemu je gotovo po pravilu naglašavano da energetska bezbednost predstavlja stabilno, pouzdano snabdevanje, i to po prihvatljivim cenama, naftom i gasom. Dakle, energetska bezbednost predstavljena je pomoću tri ključne reči: pristupačnost, dostupnost i adekvatnost. Na ovom mestu neophodno je da uočimo da se na taj način energetska bezbednost predstavljala gotovo isključivo iz ugla potrošača, kao i u većini zemalja koje se mogu svrstati među „energetske zavisnike“, odnosno država koje u najvećoj meri potrebne energente (gas i naftu) obezbeđuju uvozom. Ipak, energetska bezbednost ne može da se posmatra isključivo iz ugla potrošača, ona je, kao i život, „dvosmerna ulica“ i u njoj veliku ulogu i interese imaju i proizvođači. Oni energetsku bezbednost sagledavaju iz malo drugačijeg ugla nego potrošači, odnosno kao stabilnu i predvidljivu tražnju i cene koje opravdavaju, po pravilu, velika ulaganja u istraživanje, proizvodnju i transport energije (Winzer, 2011). Još jedan termin koji je postao „popularan“ u vezi sa energetskom bezbednošću je termin *diversifikacija*. Može se uočiti različit pristup potrošača i proizvođača. Potrošači pod diversifikacijom podrazumevaju mogućnost korišćenja različitih izvora snabdevanja gasom i naftom, dok je proizvođači posmatraju kao mogućnost da transportuju gas (i naftu) do glavnih tržišta različitim rutama (Winzer, 2011).

2.3. Geoekonomija zemalja Zapadnog Balkana

U skladu sa prethodno navedenim, region Zapadnog Balkana, smatra se jednom od najvažnijih evropskih transverzala prema Aziji i, u određenoj meri, ka Africi. Međutim, tranzitni kapaciteti nisu jedini kvalitet regiona iako se upravo zbog njih zanemaruju ostale komparativne prednosti. Prema izveštajima Svetske Banke (World Bank) koji se bave procenom investicione klime u različitim regionima, navodi se mnoštvo pokazatelja geoekonomskog potencijala zemalja Zapadnog Balkana. U ovim izveštajima, objašnjava se da region zapadnog Balkana predstavlja „tržište od 25 miliona potrošača, na pragu EU“. Dalje, cena rada u posmatranom regionu je 30-70% manja nego ona u centralnoj i istočnoj Evropi, pri čemu je evidentan solidan broj stručnih i obrazovanih kadrova. U političko-bezbednosnom kontekstu značajno je to da se sve države ovog regiona nalaze u različitim integracijskim fazama sa EU. Dostignut je i značajan nivo regionalne integrisanosti i poboljšanja investicionog ambijenta, što daje širok spektar mogućnosti za strane investitore.

Balkanske države karakteriše (donekle) stabilan ekonomski rast i sve veći priliv stranog kapitala. Mogućnosti za trgovinu su mnogobrojne jer su države Zapadnog Balkana (pored zemalja članica EU) i članice Centralno evropskog sporazuma o slobodnoj trgovini (CEFTA), poseduju ugovor oslobodnoj trgovini sa EU, kao i specijalne ugovore o slobodnoj trgovini sa

Rusijom i ZND (koja predstavlja tržište od preko 200 miliona potrošača). Takođe, veoma značajni su i pregovori nekih zemalja o trgovini sa novoformiranom Evro-Azijskom Ekonomskom Unijom (EAEU). Trenutni geoekonomski kapaciteti zemalja regiona delimično su posledica političkih kriza i višegodišnjih konflikata iz 80-90 tih godina prošlog veka. Nedovoljna razvijenost regionalnih infrastrukturnih i drugih (turističkih, poljoprivrednih itd.), kapaciteta, javlja se kao neiskorišćeni potencijal raspoloživih resursa vrlo privlačan za strane investitore. Najčešće se kao prednosti ističu: cena rada, cena i zakup prostora, intenzivna privatizacija, cena energenata i sl. Najznačajnije privredne aktivnosti su se u dugom istorijskom kontinuitetu, uglavnom odvijale oko poljoprivredne proizvodnje i eksploatacije prirodnih resursa – šume, rudnog bogatstva i hidropotencijala. Danas je zaostatak za razvijenim evropskim ekonomijama evidentan na svim poljima. Privrede Balkanskih zemalja su nekonkurentne na širem kontinentalnom tržištu, njihova tehnološka opremljenost je slaba, a udeo inovacija do kojih se dolazi kroz naučno-istraživački rad je mali. Prema globalnom indeksu konkurentnosti – *GCI (Global Competitiveness Index)*, koji utvrđuje Svetski ekonomski forum (WEF), Zapadni Balkan predstavlja ekonomski region sa niskim indeksom konkurentnosti u odnosu na druge delove Evrope i sveta (videti Tabelu 1).

Tabela 1. Indeks globalne konkurentnosti (GCI) zemalja zapadnog Balkana – rangiranje

Zemlja	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16
Srbija	95	101	94	94
Bugarska	74	57	54	54
Slovenija	57	62	70	59
BiH	100	87	111	111
Makedonija	79	73	63	60
Grčka	90	91	81	81
Albanija	78	95	97	93
Hrvatska	76	75	77	77
Crna Gora	60	67	67	70

Izvor: *The Global Competitiveness Report 2014-15*, World Economic Forum, Internet: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2014-2015/> *The Global Competitiveness Report 2015-16*, World Economic Forum, Geneve Internet: http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/Global_Competitiveness_Report_2015-2016.pdf

Drugi značajan globalni indeks Svetskog ekonomskog foruma jeste Indeks lakoće trgovine – *ETI (Enabling Trade Index)*. U zadnjem izveštaju za 2014. godinu, rangirano je 138 ekonomija na osnovu skoringa (1-7) utvrđenih karakteristika institucionalnog i poslovnog ambijenta i uslova za odvijanje

međunarodne trgovine. ETI indeks je strukturiran na bazi 4 podindeksa sa ukupno 7 stubova: 1. Otvorenost tržišta, 2. Granična administracija, 3. Infrastruktura i 4. Poslovno okruženje. ETI rangovi sa skorovima zemalja zapadnog Balkana prikazani su u Tabeli 2.

Tabela 2. ETI rangiranje zemalja zapadnog Balkana za 2014. godinu

ENABLING TRADE INDEX 2014		
	<i>Rang (od 138)</i>	<i>Skor (1-7)</i>
Srbija	89	3.7
Hrvatska (3)	56	4.2
Slovenija (1)	38	4.4
Rumunija	75	3.9
Bugarska	70	4.0
Mađarska	50	4.3
Grčka	67	4.0
Albanija	69	4.0
BiH	78	3.9
Makedonija	63	4.1
Crna Gora (2)	49	4.3

Izvor: *The Global Enabling Trade Report 2014*, World Economic Forum, Internet: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalEnablingTrade_Report_2014.pdf

Uzimajući u obzir ostvarene skorove i ETI rangove na osnovu podindeksa i 7 stubova, možemo videti u kojim oblastima vezanim za lakoću trgovanja su zemlje Jugoistočne Evrope ostvarile napredak, kao i u kojim oblastima zaostaju u odnosu na ostatak sveta. Prema ovim podacima, Balkanske privrede najveći napredak ostvaruju u otvorenosti (liberalizaciji) domaćeg tržišta i u efikasnosti carinske administracije, dok je najmanji napredak ostvaren u pristupu inostranim tržištima i kvalitetu transportne infrastrukture i transportnih usluga. Interesantno je da su od zemalja iz našeg okruženja, najveći napredak u uslovima trgovine, a time i najbolje ETI rangove ostvarile Slovenija, Crna Gora i Hrvatska.

Karakteristika ekonomskih sistema balkanskih država na početku druge decenije XXI veka, jeste kontinualno smanjivanje udela industrijske proizvodnje u ukupnom BDP, što se usled slabo razvijene infrastrukture i ograničenih kapaciteta tržišta, ne može kompenzovati razvojem sektora usluga, već se nadomešćuje stalnim zaduživanjima i sve nepovoljnijim pozajmicama, kako bi se popunio rastući spoljnotrgovinski deficit. Primera radi, ako posmatramo kretanje spoljnotrgovinske razmene Srbije u periodu 2008–2015. godine, zapazićemo da je spoljnotrgovinski deficit pao za oko 50%, ali je ipak veoma visok. Prema podacima Zavoda za statistiku Republike Srbije za 2015. godinu, deficit spoljne trgovine je iznosio 4.85 mlrd. US dolara (videti Tabelu 3.) (www.web.stat.gov.rs).

Tabela 3. Spoljnotrgovinski bilans Republike Srbije 2007 – 2015 (u mil. USD)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Roba	-7,113	-8,488	-5,066	-4,719	-5,496	-5,634	-4,159	-4,111	-4,851
Izvoz	5,813	6,840	5,543	6,856	8,118	8,376	10,515	10,641	13,365
Uvoz	12,926	15,329	10,608	11,575	13,614	14,011	14,674	14,752	18,216

Izvor: webzs.stat.gov.rs

2.4. Geoekonomski značaj energetske koridora

Na podizanje intenziteta ekonomskih aktivnosti i bolji geoekonomski položaj balkanskih zemalja, značajno mogu uticati energetske koridori. Povoljan geografski položaj predodređuje Balkan kao nezaobilazan prostor u transportu energenata od izvorišta na istoku, do krajnjih korisnika na zapadu. Izgradnjom makar jednog od strateških cevovoda se obezbeđuju velike i potrebne investicije u uslovima tekuće krize i nelikvidnosti, garantuje siguran budžetski priliv tranzitnih država, ali što je najvažnije – rešava se pitanje energetske bezbednosti balkanskih država u XXI veku. Laketa i dr. (2011) smatraju da se time može uticati na stabilizaciju političkog i ekonomskog sistema, stvoriti osnova za širenje industrijske proizvodnje i rast realne ekonomije, te se tako povećati i konkurentnost balkanskih ekonomija na globalnom tržištu. Preko teritorija Balkanskih država od 1993. godine do danas, planirana je izgradnja čak šest energetske koridora i to: naftovoda „AMBO“ i „CPOT“ (koji je kasnije zbog balkanske manije dodavanja „evropskog prefiksa/sufiksa“ uvek i svuda-netačno nazvan i „Panevropski naftovod“); i gasovoda „Nabuko“ „Transjadranski gasovod“, „Južni tok“ i „Turski tok“ (videti Tabelu 4).

Tabela 4. Planirani energetske koridori (naftovodi i gasovodi) u Evropi

Projekat	Najavljen	Dužina (km)	Kapacitet	Faza realizacije
AMBO	1993	912	0.75mil. bbl/dnevno	Nezapočet
CPOT	2002	1856	1.8 mil. bbl/dnevno	Nezapočet
Nabucco	2002	3893	31 mlrd. m ³ /god	Obustavljen (trajno)
Transjadranski	2013	870	16 mlrd. m ³ /god	Priprema
Južni tok	2007	2380	63 mlrd. m ³ /god	Obustavljen
Severni tok 1	2010	1220	27.5 mlrd m ³ /god	Izgrađen
Severni tok 2	2013	1220	27.5 mlrd m ³ /god	U izgradnji
Turski tok	2017	-	32 mlrd m ³ /god	U pripremi

Naftovod „AMBO“ (Albanian-Macedonian-Bulgarian Oil) je trebalo da bude jedan od pravaca transporta azerbejdžanske nafte od zapadne obale Crnog mora do jadranske luke Vlora u Albaniji. Do 2007. godine tri države su potpisale

i ratifikovale sve neophodne sporazume koji se tiču izgradnje naftovoda, ali realizacija nije započela. Tri su problema vezana za realizaciju projekta „AMBO“: 1) pitanje njegove isplativosti; 2) politička nestabilnost u regionima Kavkaza i Balkana, posebno na unutrašnjopolitičkoj sceni u Makedoniji; 3) nedostatak interesovanja investitora.

„CPOT“ je skraćenica napravljena od početnih slova imena gradova između kojih bi se protezao ovaj naftovod: Constantza-Pančevo-Omišalj-Trieste. „CPOT“-om bi takođe bila transportovana nafta horizontalnom transverzalom od Crnog do Jadranskog mora. Problem u realizaciji se javio najpre zbog rezervi Slovenije pošto bi deonica kroz ovu državu prolazila karstnim terenom, što bi moglo da ugrozi životnu sredinu. A zatim je i hrvatska strana 2010. godine svoje učešće „zamrzla“ sa obrazloženjem da naftovod nije isplativ ukoliko se ne dogovori njegovo produžavanje ka srednjoevropskim članicama EU. Ipak, razlog odlaganja najpre treba tražiti u namerama EU da smanji svoju energetska zavisnost od Rusije, a „CPOT“ bi bio vrlo atraktivan za rusku stranu i transport ruske nafte.

Iako je gromoglasno najavljujivan, sa realizacijom „Nabuko“-a se uopšte nije počelo. U julu 2013. godine objavljeno je da se glavni planirani snabdevač - Azerbejdžan povlači, a pre toga su se iz projekta povukli i nemački investitori. Umesto o „Nabuko“-u, počelo se govoriti o „Transjadranskom gasovodu“, kojim bi od azerbejdžanskog nalazišta Šah-Deniz bio transportovan gas ka južnoj Evropi. Na Grčko -Turskoj granici bi bio povezan sa „Transanadolskim gasovodom“ (TANAP), a zatim se protezao preko Grčke i južne Albanije ka Italiji, a jednim krakom i prateći severoistočnu jadransku obalu ka Hrvatskoj. Kao i u slučaju „Nabuko“-a, i kod „Transjadranskog gasovoda“ se postavlja pitanje: da li su količine iz Azerbejdžana dovoljne da obezbede zadovoljavajuće kontinualno punjenje cevovoda? Što se tiče najavljenog kraka ka Hrvatskoj, tu se otvaraju i problemi koji se tiču zaštite životne sredine, kao i u slučaju naftovoda „CPOT“.

Sporazum o izgradnji gasovoda „Turski tok“ postignut je u decembru 2014. godine, nakon što je zbog izostanka saglasnosti Bugarske obustavljen projekat izgradnje gasovoda „Južni tok“. Prvobitnim planom bilo je predviđeno da četiri linije gasovoda „Turski tok“ imaju kapacitet od 63 mlrd. m³ gasa godišnje. Međutim, menadžment „Gasproma“ najavljuje izgradnju samo dve linije gasovoda, jer gasovod „Severni tok 2“ može da pokrije rastuću tražnju Evrope za gasom. Nakon što su turske vojne snage oborile u novembru 2015. godine ruski vojni avion SU-24 na sirijskoj granici, Rusija prekida pregovore sa Turskom o izgradnji gasovoda „Turski tok“. Osam meseci posle obaranja ruskog vojnog aviona, zbog čega su se odnosi dve zemlje drastično pogoršali, predsednici V. Putin i R.T. Erdogan, sastaju se u Sankt Peterburgu u Rusiji i izražavaju podršku implementaciji projekta „Turski tok“. Predsednici Rusije i Turske izražavaju spremnost da Evropi vrate isporuke prirodnog ruskog gasa

putem gasovoda „Turski tok”, navodeći da će taj projekat biti realizovan. Pregovori ponovo počinju i najavljuje se da će prva linija gasovoda biti puštena već krajem 2019. godine.

Slika 1. Trasa gasovoda „Turski tok”

Novim sporazumom je propisano da jedna linija gasovoda snabdeva tursko tržište, a druga evropsko. Radi se o nekoj međuvarijanti, tj. kompromisnom rešenju koje svima odgovara. Rusiji se taj projekat isplati, jer on omogućava izvoz gasa u Tursku i EU. Kompanija Gazprom planira da na prvu liniju preusmeri gas koji u Tursku stiže iz Bugarske po „Transbalkanskom gasovodu“. Taj gasovod je sproveden preko teritorije Ukrajine u Bugarsku, Rumuniju i balkanske zemlje. Ako novi projekat bude realizovan u potpunosti, on će biti zamena za ukrajinski tranzit. U tom slučaju će ukrajinski sistem za transport gasa ostati bez 14-15 mlrd. m³ godišnje, koliko se sada kroz taj sistem izvozi u Tursku. Za sada će se strane koncentrisati na prvu etapu, tj. na izgradnju prve linije kapaciteta 16 mlrd. m³. Drugi deo projekta je pod znakom pitanja. Njegova realizacija treba da bude definisana posebnim sporazumom.

Projekat „Turski tok“ se može podeliti na dva potpuno različita projekta. Prvi treba da zadovolji potrebe za gasom u zapadnom delu Turske, u koji gas sada stiže kroz problematični gasovod preko Ukrajine. Druge linije su namenjene izvozu ruskog prirodnog gasa u zemlje Zapadne Evrope. Međutim, Turska nije zainteresovana za razvoj tog drugog dela projekta. Ako na kraju bude izgrađena samo jedna linija, projekat će se isplatiti Turskoj. Realizacijom projekta Rusija će povećati diversifikaciju svojih pravaca za tranzit gasa i učvrstiti svoju energetska bezbednost. Međutim, pitanje isplativosti projekta i dalje ostaje otvoreno. Daleko je perspektivniji projekat proširenja gasovoda „Severni tok”, koji je po dnu Baltičkog mora sproveden do Nemačke. Proširenje podrazumeva izgradnju gasovoda kapaciteta 55 mlrd. m³ godišnje, ali Evropska komisija još uvek nije podržala taj projekat.

Za kraju ovog dela razmatranja geopolitičkih aspekata energetske bezbednosti i značaja izgradnje energetskih koridora, bitno je istaći i činjenicu da se Rusija, usled problema na evropskom pravcu, sve više okreće Kini. Posebno je ovakav aspekt analiza naglašavan posle postizanja dogovora o izgradnji gasovoda „Snaga Sibira“ (dužina: 4.000 km, kapacitet: 61 mlrd. m³ godišnje). Međutim, Rusija će Kinu snabdevati gasom iz drugih nalazišta u odnosu na ona koja se koriste za snabdevanje Evrope, što je svakako činjenica koja se mora imati u vidu. Ona navodi na to da Rusija svakako ne odustaje od snabdevanja Evrope gasom, kako neke analize nastoje da pokažu, naročito ako procene ukazuju da će se potrebe, a time i zavisnost Evrope, od uvoza gasa vremenom povećavati. Nova nalazišta u Evropi i na drugim stranama izuzev Rusije, koja mogu da zadovolje te potrebe, ne postoje (u prilog ovoj tvrdnji idu i nove procene o nalazištima gasa u škrljncima u Poljskoj i dr.).

3. ENERGETSKA BEZBEDNOST REPUBLIKE SRBIJE

Kao što smo već istakli, nekoliko projekata i poteškoća poguralo je pitanje energetske bezbednosti ka vrhu strateških i političkih pitanja u Srbiji. Pre svega, radi se o gasnoj krizi iz januara 2009. godine i projektu „Južni tok“. Gasna kriza iz 2009. godine i tadašnji ukrajinsko-ruski gasni spor na svetlo dana izneli su činjenicu da Srbija gotovo u potpunosti zavisi od samo jednog izvora gasa i samo jedne rute snabdevanja.

Posle ukidanja projekta „Južni tok“ intenzivirane su debate kako obezbediti energetske bezbednost zemlje. Iznenadujuće je dobar podatak da je energetska zavisnost Srbije 2013. iznosila 23,5% i da je bila četvrta država u Evropi po minimumu zavisnosti od inostranih energenata. Od susednih država, energetska zavisnost Hrvatske iznosila je čak 52%, Makedonije 48%, Crne Gore 26% i Albanije 25%. Ovaj rezultat ipak treba posmatrati u kontekstu prepolovljene industrijske proizvodnje u našoj zemlji u odnosu na četvrt veka ranije. Podaci se odnose na potrošnju primarne energije, koja je znatno viša (za 50%) od potrošnje finalne energije. Naime, primarna energija se koristi za proizvodnju struje, mazuta, benzina... Potrebne količine uglja (učestvuje u potrošnji primarne energije sa 50%), obezbeđuju se iz domaće proizvodnje sa više od 90% (dok se npr. metalurški koks uvozi). Potrošnja uglja dominantno je vezana za proizvodnju energije transformacijom u električnu energiju, pre svega u termoelektranama.

Za razliku od uglja, oko 75% nafte i njenih derivata i 80% prirodnog gasa obezbeđuje se iz inostranstva. Uvoze se naftni derivati (primarni benzin, tečni naftni gas, evrodizel, bazna ulja). Trenutno se najviše gasa uvozi iz Rusije, s tendencijom potpunog vezivanja za ruski gas, a slična je situacija i s naftom i naftnim derivatima (deo nafte i gasa koji se proizvodi u Srbiji opadaće narednih godina videti Tabelu 5.). Od ostalih energenata, najznačajniji su hidroenergija i biomasa, odnosno drvo (zajedno čine oko 1/8 potrošnje primarne energije).

Tabela 5. Vrednosti primarne proizvodnje i uvoza nafte i prirodnog gasa u Srbiji (2013-14)

	Primarna proizvodnja nafte (t)	Primarna proizvodnja gasa (m3)	Uvoz nafte ukupno (u mil.USD)	Uvoz gasa ukupno (u mil.USD)	Uvoz nafte iz Rusije (u mil. USD)	Uvoz gasa iz Rusije (u mil.USD)
2013	1.160.095,5	531.188	1.321.726,8	740.492,2	669.169,4	524.466,1
2014	1.107.500	557.179	1.105.711,8	643.915,8	927.335,9	633.762,5

Izvor: webzs.stat.gov.rs

Izražen problem jeste to što je potrošnja primarne energije po jedinici BDP u Srbiji veća za 15% od svetskog proseka i skoro dvostruko viša nego u evropskim državama članicama OECD. To govori o niskoj energetskej efikasnosti, što je problem na kome treba intenzivno raditi. Procenjuje se i da će uvozni deo u finalnoj potrošnji energije narednih decenija lagano rasti, te da će, u skladu s *Energetskom strategijom Srbije*, u 2030. godini dostići 37,4%. Po sektorima potrošnje finalne energije najviše se troši u sektoru domaćinstava (35%), zatim industrije (27%), te saobraćaja (25%)(Strategija razvoja energetike Republike Srbije do 2025. godine sa projekcijama do 2030., 2014.).

U skladu s procenama *World Energy Outlook* iz 2015, očekuje se da do 2040. potražnja za primarnom energijom bude uvećana za 37 %, s tim da će potrošnja prirodnog gasa porasti za 50, a nafte za 10%. Ovi trendovi imaju nepovoljne posledice po energetske bezbednost Srbije. To se vidi i na osnovu procena *Energetske strategije Srbije* iz 2014. gde se projektuje da će uvozna zavisnost, kad je reč o prirodnom gasu, 2030. biti čak 97%, dok će uvoz nafte porasti na više od 90% ukupne potrošnje.

Ako posmatramo zemlje u regionu, Međunarodni indeks rizika energetske bezbednosti – IESRI (International Energy Security Risk Index) u svom izdanju za 2015. godinu, postavlja Rumuniju na 15 mesto među 75 najvećih potrošača energije u svetu, što je najbolji rezultat od svih zemalja Balkana. Ostale države znatno zaostaju – i to na 57. mestu Bugarska i na 61. Srbija - iza nje su još samo Ukrajina, Uzbekistan, Turkmenistan i Singapur. U poređenju sa prosečnim rezultatima zemalja OECD-a nakon 1990. godine, Rumunija je pokazala stabilnu tendenciju poboljšanja pozicije energetske bezbednosti od svog najtežeg trenutka tokom 1990. godine (53% veći rezultat od prosečnog za OECD), do svoje najbolje procene tokom 2009. godine (1% manji rezultat od prosečnog za OECD) pri očekivanju blagog pogoršanja rezultata zemlje tokom sledećih godina.

Komponente indeksa pokazuju da su najveći rizici za energetske bezbednost Rumunije u vezi sa stepenom nestabilnosti troškova energije (energy expenditure volatility), intenzivnost energetske troškova i energetska intenzivnost ekonomije, posebno u transportnom sektoru. Ovi rezultati pre svega se zasnivaju na velikom broju različitih faktora kao što su zavisnost od uvoza nafte i gasa i nerekonstruisana visoka energetske intenzivna ekonomija, uključujući i energetske sektor sam po sebi. Bez obzira što zastaje za

Rumunijom, nakon 1990. godine, Bugarska je takođe poboljšala svoje mesto u klasifikaciji IESRI-ja, pri čemu postepeno zatvara jamu koja zjapi sa srednjim nivoima OECD-a. Pa ipak, najbolji rezultat za Bugarsku, 1398 bodova tokom 2009. godine koji je lošiji od prosečnog za OECD (939) za skoro 49%. (videti Tabelu 6. i Sliku 5.)

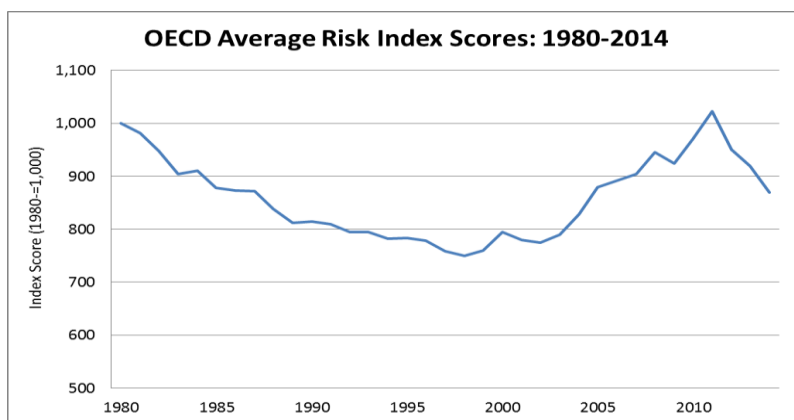
Tabela 6. Vrednosti indeksa energetske bezbednosti Republike Srbije i Bugarske za period 2006-2014.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
BUG	1,539	1,437	1,413	1,368	1,477	1,555	1,508	1,521	1,464
SRB	1,415	1,410	1,326	1,326	1,395	1,616	1,568	1,511	1,389

Izvor: *Energy Security Risk Scores for Top 75 Energy-Consuming Countries in 2010: 1980-2014*. Internet: <http://www.energyxxi.org/international-energy-security-risk-index>

Osnovni rizici za energetske bezbednost Balkanskih zemalja povezani su sa nestabilnošću energetske troškova, uglavnom zbog zavisnosti zemalja od uvoza nafte i gasa, što dodatno potstiču i visoke cene, koje iste plaćaju usled nedostatka deversifikacije isporuke. Drugi važni činilac je kritično visoki nivo energetske intenzivnosti njihovih ekonomija, uglavnom zbog zastarele infrastrukturne baze i ograničenih investicija za modernizaciju, uključujući tu i sam energetske sektor. Međutim, osnova svih ovih izazova jeste loša uprava energetske sektorom, što povećava mogućnost rizičnih posledica, posebno za vreme kriza.

Slika 2. Vrednosti indeksa energetske bezbednosti zemalja OECD za period 1980-2014.

Izvor: *Energy Security Risk Scores for Top 75 Energy-Consuming Countries in 2010: 1980-2014*. Internet: <http://www.energyxxi.org/international-energy-security-risk-index>

I koliko god da se kod nas postojanje samo jednog snabdevača predstavljalo kao problem, ipak je to bila nestabilnost jedine rute snabdevanja. Aktuelna ukrajinska kriza i njene kompleksne geopolitičke implikacije imale su direktne posledice i na pravce snabdevanja Evrope ruskim gasom. Iako je snabdevanje gasom preko „ukrajinske rute“ bilo relativno stabilno, nije isključivana mogućnost ponovnog poremećaja snabdevanja ovim pravcem. Istovremeno, u geopolitičkom/geostrategijskom smislu, najznačajnija je najava Rusije da će, u narednom periodu, nastojati značajno da smanji transport gasa preko Ukrajine, i da će Evropu snabdevati drugim pravcima (podsetimo se samo ukrajinskog duga za ruski gas, ali i važnosti prevazilaženja ovog pitanja za Evropu, koja je odobrila kredit za plaćanje dela duga). U tom smislu intenzivirani su pregovori sa Turskom oko izgradnje „Turskog toka“ i mogućnosti interkonekcije susednih (netranzitivnih) zemalja, u koje bi spadala i naša zemlja.

Ovde na delu možemo da uočimo kako izgleda diversifikacija iz ugla proizvođača. U tom kontekstu, neophodno je zapaziti da je ruska diversifikacija započeta pre izbijanja aktuelne ukrajinske krize i da su osnovne „poluge“ u tom domenu bili projekti gasovoda „Severni i Južni tok“ (danas „Turski tok“). U kojoj meri je to bila ozbiljna geopolitička ideja govori i činjenica da su oba gasovoda ne samo zaobilazila Ukrajinu, nego celokupnu Istočnu Evropu. Tako je „Severni tok“ zaobišao i Poljsku, spajajući Rusiju i Nemačku dnom Baltičkog mora. Kao što je Rusija nastojala da geopolitički zaobiđe nestabilna područja, tako su i evroatlantske sile odgovorile aktivnim sprečavanjem potpunog zaobilazanja „svoje zone interesa“.

Posledica tog delovanja je i odustajanje od gasovoda „Južni tok“. Iako se ističe da je osnovni razlog izostanka saglasnosti za „Južni tok“ njegovo razmimoilaženje sa Trećim energetske paketom¹, sasvim je očigledno da su evroatlantski geopolitički razlozi prevladali suštinski pozitivne ekonomske interese i za EU i za Rusiju (posebno ako se ima u vidu da je dogovor o izgradnji „Južnog“, ali i „Severnog toka“, postignut pre stupanja na snagu Trećeg energetske paketa). Sa srpskog stanovišta, izvesno je da projekat „Južnog toka“ nije imao stratešku alternativu. Brojni su pokazatelji za takvu tvrdnju: 1) prolazak magistralnog gasovoda preko teritorije Srbije, što stvara i geopolitičku stabilnost;

¹ Treći energetske paket predviđa mere koje treba da omoguće razvoj i zaštitu konkurencije na tržištu. Predviđeno je razdvajanje proizvodnje energije i snabdevanja od transporta kako bi se sprečilo da operateri prenosa daju prednost energiji koju sami proizvode, kao i svojim kompanijama za snabdevanje. Takođe, da bi se omogućila konkurencija na tržištu, uvodi se princip prema kome operateri prenosne mreže moraju da dozvole drugom snabdevaču gasa ili struje bez diskriminacije pristup mreži koja vodi do kupca. Operateri prenosa moraju da primenjuju utvrđene tarife kako ne bi zloupotrebljavali svoj dominantan položaj. Kompanije koje se bave i proizvodnjom, prenosom i snabdevanjem moraju da razdvoje te delatnosti od prenosa (videti: European Energy Community, Implementation of the third package, https://www.energy-community.org/portal/page/portal/ENC_HOME/AREAS_OF_WORK/Implementation/III_Packag)

2) odvajanje jednog kraka ka Republici Srpskoj; 3) ubiranje značajnih prihoda od tranzitnih taksi koje se mere stotinama miliona evra i dr.

Međutim, odustajanje od izgradnje ovog gasovoda usmerilo je pažnju na neke projekte koji su i ranije figurirali u analizama kao alternativa, ili su se pojavili kao nove opcije. Pre svega, radi se o interkonektorima koji bi povezali Srbiju i neke od susednih zemalja i omogućili reverzni tok gasa. Ove opcije svakako su veoma korisne za Srbiju i mogu da budu jako efikasne u prevazilaženju problema koje je zemlja imala prilikom već pomenute gasne krize iz januara 2009. godine. Dalje, aktuelno je pitanje snabdevanja iz drugih izvora, poput azerbejdžanskog gasa, tečnog naftnog gasa iz terminala na Krku i sl. Iako su i ove opcije zanimljive, dubljom analizom možemo da uočimo da su nas u svim ranijim projekcijama drugi izvori gasa zaobilazili i Srbija nije bila planirana, ni kao jedna od tranzitnih zemalja, a većinom ni kao država koja će se snabdevati tim „alternativnim pravcima“. U ovom kontekstu mogu da se istaknu gasovod „Nabuko“, od koga se već odustalo zbog nedostatka gasa, „Trans-jadranski gasovod“ (TAP), koji nije prvobitno predviđao bilo kakvu konekciju sa Srbijom, kao i zadnji pregovori oko trase izgradnje gasovoda „Turski tok“.

4. ZAKLJUČAK

Trenutno, u Srbiji se na godišnjem nivou troši oko 2 mlrd. m³ gasa. Projekat gasovoda „Južni tok“ nije imao stratešku alternativu za Srbiju. Predviđeni kapacitet tog gasovoda bio je 63 mlrd. m³/godišnje gde bi Srbija ubirala značajna finansijska sredstva od tranzitnih taksi, koje bi se koristile i za finansiranje izgradnje gasovoda.

Najavljeni „Turski tok“ ima isti kapacitet gasovoda, ali dovodi ruski gas na granicu Turske i Grčke. Ukoliko bi smo želeli da dobijemo ovaj gas, morali bi smo, kao i druge države, da finansiramo iz sopstevnih sredstava/kredita izgradnju gasovoda, ali bez mogućnosti da naplaćujemo tranzitne takse (ovde možemo da postavimo pitanje da li će biti i „Turskog toka“, odnosno ko će da plati izgradnju gasovoda od Grčke dalje ka evropskom tržištu da bi Rusija imala razlog da dovede gas do Grčke?)

Interkonekcije imaju daleko manje kapacitete od magistralnih gasovoda. Time oni, prostim sabiranjem količina gasa koje mogu da se transportuju ovim putem, predstavljaju dopunu, ali ne i zamenu/alternativu magistralnom gasovodu kakav je „Južni tok“. Njihovi kapaciteti mogu da premoste pojedinačne poremećaje u snabdevanju, ali ne i da ih dugoročno nadomeste. Primer zamene teza sa strateškim značajem interkonektora opet predstavlja Ukrajina i prisutne najave da će se eliminisati zavisnost od ruskog gasa izgradnjom gasnih interkonektora ka Mađarskoj, Slovačkoj ili Poljskoj, što je veoma teško ostvarivo.

Takođe, prilikom isticanja njihovog značaja, kao po pravilu se zaobilazi činjenica da oni ipak samo povezuju dva tržišta ili dve mreže, povećavaju efikasnost, ali ne zamenjuju glavne izvore ili transportne rute. Dalje, gasovod TAP, kojim će se transportovati gas iz azerbejdžanskog gasnog polja „Šah Deniz“, ima manji planirani kapacitet (10-15 mlrd m³/godišnje) od ruskih gasovoda. Ovde odmah možemo da postavimo pitanje da li je izvesno očekivati da će postojati mogućnost da se od tako, relativno male, količine gasa koja je planirana za snabdevanje Italije, Albanije, Grčke, kao i Crne Gore, Hrvatske i Slovenije, odvoji deo i za Srbiju? Prosta matematička logika kaže da ova količina gasa nije dovoljna, a već ranije napomenuto odustajanje od gasovoda „Nabuko“ ukazuje da tog gasa nema u dovoljnim količinama za evropsko tržište. Nije realno ni očekivati da će se gas iz SAD, dobijen iz škrljaca, koristiti za snabdevanje Srbije i celog regiona. Naime, najave da bi izgradnjom terminala na Krku mogla da se smanji zavisnost od ruskog gasa, kao da ne uzimaju u obzir da bi gas iz SAD prvo trebalo dobiti iz škrljaca, zatim ga transportovati do obala Atlantika, onda prevesti u tečni gas, transportovati tankerima do terminala na Krku, pa tek zatim gasovodima dovesti do Srbije i regiona. Ovakav postupak, čak i da SAD odluče da gas usmere ka regionu, neosporno mora da se odrazi na njegovu konačnu cenu, a svakako utiče i na količinu gasa.

I na kraju, pomenuto preusmeravanje Rusije ka Kini, kroz nove gasne aranžmane, takođe prikriva i podatke da je za Rusiju evropsko tržište i dalje najvažnije, pre svega uzimajući cene ruskog gasa u Evropi u obzir, kao i već izgrađenu infrastrukturu. Evropsko tržište tako ispunjava ranije pomnutu definiciju energetske bezbednosti iz ugla Rusije kao proizvođača, odnosno daje stabilnu i predvidljivu tražnju i cene (procena porasta potreba za energentima u Evropi je dodatni pokazatelj), što opravdava velika ulaganja u istraživanje, proizvodnju i transport (Rusija je bila spremna da najvećim delom finansira izgradnju gasovoda „Južni tok“).

Uzimajući sve navedeno u obzir, sasvim je izvesno da ne bi trebalo očekivati snažna razmimoilaženja Rusije i Evrope u vezi sa gasno-energetskim odnosima u narednom periodu gde će Rusija ostati pouzdan snabdevač energijom EU ali samo u dugoročnim ugovorima koji joj omogućavaju izvođenje velikih investicija u oblasti proizvodnje i transporta energije (Kovač, Popović, 2013.). Kako oni nisu bili ugroženi ni tokom Hladnog rata, tako ne bi trebali da budu ugroženi ni tokom „Novog Hladnog rata“ ili nakon njega, uz uslov da nezavisno odlučuju o svojim poslovima. Potvrdu tome daje i relativno stabilno snabdevanje gasom i tokom aktuelnog građanskog rata u Ukrajini. U tom kontekstu bi trebalo posmatrati i poziciju Srbije, uz napomenu da su naše opcije dodatno sužene nestankom „Južnog toka“ sa geopolitičke karte, te da u skorijem periodu ne bi trebalo očekivati ni pojavu realnih alternativa tom projektu.

Dovoljna i adekvatna ponuda energije, odnosno sigurno, pouzdano i kvalitetno snabdevanja energijom je preduslov privrednog i društvenog razvoja.

Ukupna uvozna energetska zavisnost Srbije (23,5% u 2013.) u odnosu na većinu evropskih država nije velika, ali je vrlo izražena u sektoru nafte, naftnih derivata i prirodnog gasa. Kašnjenje u izgradnji novih energetskih objekata može dovesti i do toga da Srbija u narednim godinama postane značajniji uvoznik energenata, ali i električne energije. Očekivana reindustrijalizacija i porast industrijske proizvodnje do koga bi trebalo da dođe nakon krize, vodili bi verovatno ka istom, ali još izraženijem ishodu.

Zbog toga je, pored promocije štednje i racionalnog korišćenja energije, kao nacionalnih vrednosti i principa, potrebno obezbediti odgovarajuće rezerve nafte i prirodnog gasa, izvršiti diversifikaciju pravaca i izvora snabdevanja ovim energentima i pristupiti izgradnji novih elektroenergetskih proizvodnih kapaciteta koji će sa znatno većom energetsom efikasnošću koristiti konvencionalna goriva i valorizovati potencijale obnovljivih izvora energije. Uz obezbeđenje otvorenog i povezanog domaćeg energetskog tržišta sa regionalnim i evropskim tržištem, i uz efikasan tranzit energije i prekograničnu saradnju ove aktivnosti bi trebalo da obezbede razvoj energetskog sektora i dugoročnu energetska bezbednost zemlje.

LITERATURA

- Babić, B. (2009). Geoekonomija – stvarnost i nauka. *Megatrend revija*, 6(1), Megatrend univerzitet, Beograd, str.29-58.
- Babić, B. (2010). Odnosi Kine i Evropske unije: geoekonomska osovina u razvoju. *Međunarodni problemi*, vol. LXII, br.3, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str.418-462.
- Baru, S. (2012). A New Era of Geo-economics: Assessing the Interplay of Economic and Political Risk. IISS Seminar, 23-25 March.
- Csurgai, G.(1998). *Geopolitics, Geo-economics and Economic Intelligence*. Strategic Datalink, The Canadian Institute of Strategic Studies
- Huntington, S.(1993). Why international primacy matters. *International Security*, 18 (4).
- Despotović, Lj. (2010). Obeležja geopolitičkog položaja Srbije i srpskih zemalja u kontekstu aktuelnih procesa balkanizacije. *Sociološki pregled*, Vol. XLIV, no.4, str. 541-566.
- European Energy Community, Implementation of thr third package*, Internet: https://www.energy-ommunity.org/portal/page/portal/ENC_HOME/AREAS_OF_WORK/Implementation/III_Package.
- Energy Security Risk Scores for Top 75 Energy-Consuming Countries in 2010: 1980-2014*. Internet: <http://www.energyxxi.org/international-energy-security-risk-index>.

- Dorđević, I., Filijović, M. (2011). Balkanski energetske koridori kao izvor i potencijal za rešavanje problema bezbednosti, *Megatrend revija* Vol .8(1), Megatrend Univerzitet, Beograd, str. 169-187.
- Đukanović, D., Gajić, D. (2012). Evroazijske bezbednosne integracije i bezbednost Balkana i Srbije. *Međunarodna problemi*, vol. LXIV, br. 1, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 53-66.
- Đukić, S. (2009). *Vreme energije*. Beograd. Službeni glasnik
- Glamotchak, M. (2015). Energetska zavisnost Zapadne Evrope: uspon i pad. *Međunarodni problemi*, vol. LXII, br.4, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str.279-303.
- Golijan, D., Popović D. (2013). Oporavak Rusije i njen povratak na globalnu scenu. *Svarog*, br.6, str. 141-155.
- Grubić, A. (2014). Nacionalna sigurnost iz perspektive geoekonomije: slučaj Republike Hrvatske. *Međunarodne studije*, 14(1), str. 65-85.
- Kolev, D. (2011). Geopolitička dimenzija energetske bezbednosti. *Časopis za ekonomiju i tržišne komunikacije*, 1(1), str. 45-62.
- Kovač, M., Popović, M. (2013). Evropska energetska bezbednost i Ruska federacija. *Vojno delo*, str.22-46.
- Laketa, M., Anicic, J., Zaric, M., Vukotic, S. (2011). Corridors: Development opportunity of Serbia, *UTMS Journal of Economics*, 2(2), str. 125-138.
- Luttwak, E. (1990). From Geopolitics to Geo-Economics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce". *The National Interest*, No. 20 (Summer).
- Luttwak, E. (1998). *Turbo-capitalism: winners and losers in the global economy*. London: Weidenfeld & Nicolson
- Milosavljević, S. (2013). Energetski i vojni aspekt strategije bezbednosti Ruske federacije u kontekstu savremenog međunarodnog poretka i odnosa prema Republici Srbiji. *Doktorska disertacija*, Fakultet bezbednosti Beograd
- Parezanović, M. (2014). *Energetska bezbednost*. Monografija, Beograd
Republički zavod za statistiku, [http://: webzs.stat.gov.rs](http://webzs.stat.gov.rs)
- Strategija razvoja energetike Republike Srbije do 2025. godine sa projekcijama do 2030.*(2014) Internet: http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/akta_procedura/2014/113-14Lat.pdf
- The Global Competitiveness Report 2014-15*. World Economic Forum, Internet: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2014-2015/>
- The Global Competitiveness Report 2015-16*, World Economic Forum, Geneve
Internet: http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/GlobalCompetitiveness_Report_2015-2016.pdf
- World Energy Outlook 2015*, Internet:
<http://www.worldenergyoutlook.org/weo2015/>
- Winzer C. (2011). Conceptualizing Energy Security. *EPRG Working Paper 1123*, Cambridge Working Paper in Economics 1151, University of Cambridge
Internet: <https://www.repository.cam.ac.uk/bitstream/handle/1810/242060/cwpe1151.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Original scientific paper

Received: 4. 12. 2016.

Accepted: 17. 1. 2017. (pp. 45-64)

UDC 330.524:620.92(497.11)

351:330.15

ENERGY SECURITY ANALYSIS OF REPUBLIC OF SERBIA: A GEOECONOMIC APPROACH*

Bojan Đorđević, PhD¹

ABSTRACT

Globalization in social, political and economic processes led to new understanding of traditional concepts between geopolitics and national security, introducing geo-economics as an important factor of determination of economic safety question. In the context of new events on international political and economic plans between EU, Russia, Turkey and China, the purpose of this work is to analyze current geo-economic position of Western Balkans countries and evaluation of energy security, with special overview on importance of energy corridors building for the Republic of Serbia.

KEY WORDS

GEOECONOMICS, ENERGY SECURITY, ENERGY CORRIDORS,
WESTERN BALKAN, SERBIA

* This paper presents remodelled and changed version of the original paper entitled "Geo-economic Aspects of Energy Safety of the Western Balkans Countries: Importance of Energy Corridors", published in the Proceedings of 6th International Symposium on Natural Resources Management, Faculty of management Zaječar, 2016, pp. 213-225.

¹ Associate professor, Faculty of management Zaječar, bojan.djordjevic@fmz.edu.rs